

ŁAŻNIA (229) sb f

Pierwsze a jasne (w tym 7 r. błędne znakowanie), w końcowym wahania.

sg N łaźniã (36); -ã (22), -a (4), -(a) (10); -a *Murm, SkarŻyw*; -ã : -a *Mącz* (9 : 1), *HistRzym* (1 : 1). ◇ G łaźniej (39), łaźni(e) (18), łaźni (1); -ej *GlabGad, RejZwierz* (4), *Goski* (2), *Mącz* (2), *BielKron* (2), *RejZwierz* (2), *BielSpr*, *Oczko*, *StryjKron*, *KochFr* (2), *Calep*, *GostGosp*, *GostCast*; -(e) *GliczKsiąż*, *GórnDworz*, *HistRzym*; -ej : -(e) *FalZioł* (1 : 10), *SienLek* (5 : 3), *SkarŻyw* (5 : 2); -ej : -i *BierEz* (7 : 1) ~ -ej (4), -(e)j (35). ◇ D łaźni (1). ◇ A łaźnią (7), *BierEz*, *KrowObr*, *SienLek*, *HistRzym*, *SkarŻyw* (3), łaźnię (2) *FalZioł*, *BielKron*. ◇ I łaźnią (3). ◇ L łaźni (107), łaźni(e)j (5); -(e)j *WujJud*, *KlonKr*; -i : -(e)j *RejWiz* (5 : 1), *Mącz* (3 : 2). ◇ pl N łaźnię (3); -é (1), -(e) (2). ◇ G łazien (4); -en (1), -(e)n (3). ◇ A łaźni(e) (3).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (dwa z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

1. Pomieszczenie do kąpania się, budynek czy też miejsce wydzielone w domu; także naczynie przeznaczone do mycia się lub kąpeli; *balneum Murm, Mymer*¹, *Mącz, Calep, Cn*; *sudatoriurn Mącz, Calep, Cn*; *hypocaustum Mącz, Calep*; *caldaria, tepidaria cella Mącz, Cn*; *latrina, lavatrina Cn* (169) : *Balneum et balnea. Eyn bad. Lážnyá. Differuntque balneae á thermis, que thermae dicantur quae natura funt calide, balneae quae á nobis calefiunt igni, et in eas descendimus ut lavemur. Murm* 135; *Mymer*¹ 36v; Ten kámién ktorymćí vkazał/ W íámych drzwiách w łaźni leżał *BierEz* D3v, A2 [3 r.], A2v, B4v, Cv [2 r.], C2 (15); á gdy będziefz miał idz dołaźnie: wypij pirwey trochę Drijakwie czyfzey weneckiey z trochą wody ciepłej *FalZioł* II 19a, I 39b, II 19a, III 36a, IV 16c, V 2a (10); *GlabGad* A8v; Item Therafz przed myáfzopufthi kořchulyą wlazny na buthelřkyey Vliczi zakovi vkradl szyedzi therafz wnyey *LibMal* 1547/127v, 1547/125v, 127; *HistAl* I6v; *GliczKsiąż* E; *RejFig* Cc8; *RejZwierz* 136, 142 [2 r.]; *Goski* A5, A12; *BielKron* 145, 149, 150, 166, 166v (10); *Mącz* 8d, 12c, 23a, 31c, 31d (11); *SienLek* 42v, 43v, 91; *GórnDworz* C6; *HistRzym* 24v; *RejZwierz* 61, 237v; *BielSpr* 47, 47v; to iednę biáągłowę potkáło/ że oná z nieopátrznego vfiędzenia w łaźni bes wiadomości/ y poznánia męfzczyzny płodem záfzłá *CzechRozm* 162v; *Oczko* 3, 28v; wychodzmy z tąd áby fię tá łaźniá nie záwaliłá: w ktorey fię myie Cherynt nieprzyiaćiel práwdy Bożey. *SkarŻyw* 59, 59, 207, 208, 211; LESKO BIALY/ z Stryem íwym Miefzkem woynę toczył: Pomorczyk go zdrádnie fzczedł w łaźniey/ y potłoczył. *KlonKr* A3v; *KochFr* 15, 23 [2 r.]; *NiemObr* 173; *Balnearia* – Miefce wdomu gdzie łaźnia ieft. *Calep* 122b, 81b, 122b [2 r.], 162b, 1000a, 1010b, 1025b; *GostGosp* 132; *KlonWor* 73.

W połączeniach szeregowych (8): *GroicPorz* p4v, t2; *KrowObr* 100, 125; [Ogień] Dobry w domu/ y w łaźni/ w browárze/ w komnácie/ Ale nalepfzy w kuchni/ iáko íámi znacie. *RejZwierz* 135; Zá rycerfki fie lud modlą wřzytcy ná káżdym mieyfcu/ thák ná godziech/ w łaźni/ iáko w kořciele *BielKron* 259v; *GostGosp* 134; *GostGospPon* 170.

W porównaniach (44): *RejRozm* s. 398; *RejWiz* 15v, 16v, 67, 160v; *SienLek* 79; Ten fwiát moim zdánim/ ieft iáko pófpolita łaźnia/ ábowiem iáko do łaźnie pófpolitey kto wnidzie/ ten muři ćirpieć wiele niewczáfów *GórnDworz* C6; Ale gdy iuż kto przydzie ku dořkonáłym látom íwym/ nie ináczey iákoby przyřzedł po wielkim vprácowánium do iákiey piékney á woniáiączey łaźniey/ w ktorey ony wřzytki prace y trudy s fiebie nadobnie wypoći *RejZwierz* 161v, 162; Iefzcze fię Tyran kuřil: w kořciel

Pánnę włożyć y łmáżyć w ogniu wielkim rofkazał [...] á panna iákoby fie włáźni rofkofzney myła/ ták iey nic niedoległo. *SkarŻyw* 152, 403.

W charakterystycznych połączeniach: do łaźni brać się, chodzić (2), iść (pojść) (8), przyjść, wnieść (3); z łaźni wychodzić (wyjść) (5), w łaźnią chodzić, w łaźni być (10); łaźnię mieć (2).

Zwroty: »w łaźni się drapać; drapanie w łaźniej« (1 : 1): RejWiz 160v; Sarcificatio, Drapanie w łaźniey álbo też y króm łaźniey. Mącz 371a.

»w łaźni się (o-, u-, z)my(ja-, wa)ć; zmycie w łaźni« [*szyk zmienny*] (39 : 1): A thak to będzie barzo rofkofzna wodka woniająca/ kthorą fie ma pocierać po zmyciu w łaźni *FalZioł* II 21a, V 45v, 47v, 48v [3 r.], 49, 49v [3 r.] (16); *RejRozpr F; Goski A7, 20* [2 r.]; [*mieszczanie krakowscy*] máiąc záchowanie y przyiaźń z Wrocłáwiány/ chćieli go [*Szafrańca*] tam poimáć gdy fie mył w łaźni Plebáńfkiey/ s ktorey gdy fie tyłem wyrwał [...] pomordował ty miefzczány *BielKron* 397, 261, 358v, 458v; *SienLek* 5, 10, 43, 63, 92v [2 r.], 142, 147v, 190; *BielSat D2; WujJud A5v; czáłow onych fthrzegli [tego] Rzymiánie/ że fie też dzyecióm y innym krewnym s sobą w łaźni myiáć nie dawáli. RejPosWstaw* [41²]; *SkarŻyw* 152; *BielRozm* 26; *WujNT* 830; *KlonFlis F2v*.

»łaźnią napalić, upalić« (1 : 1): *SienLek* 190v; A ná brzegu łaźnią blińko ná palono *SkarŻyw* 207.

»wychwostać się w łaźni« (1): á odpocznańwfy z onego trudu kilka dni/ y wychwońtawfy fie w łaźni/ á pońliwfy pićim y potráwámi przypráwnymi żywot zemdlony/ odprowádzon był do Litwy wczćiwie *StryjKron* 442.

Wyrażenia: »pospolita łaźnia« = balneae publicae, nympheum, res quadrantaria Cn [*szyk 2 : 1*] (3): *Mącz* 23a; iáko do łaźnie pópolitey kto wnidzie/ ten muńi ćirpieć wiele niewczáłow *GórnDworz C6, C6*.

»wanienna łaźnia« (1): balneum, Wánienna łaźnia. *Mącz* 454d.

»winniki [= *miotły brzozowe z lińćmi do chłostania się*] do łaźniey« (2): A ták po dlugich fnimi [*Półowcami*] trudnońćiach zniewoliłá ie Ruń/ ták iź im muńieli dawáć/łyká/ winniki do łaźniey/ żoładź *BielKron* 358v; *StryjKron* 46.

»wolna [= *średnio ciepła*] łaźnia« (2): Przed zleżeniem dziefiáć dni ma do wolney łaźnie chodzić brzemienna niewiańta/ tam fie z brudu wierchniego omywfy: ma fiedzieć w wannie w ciepłey wodzie do łamego pała *FalZioł* V 19c; *Mącz* 31d.

*Zestawienie: »Łaźnia Krolewska« = prawdopodobnie termy rzymskie (1): [daję tobie miasto Rzym] y ze wńzyftkimi ziemiámi/ Miáfty Porthy/ y Morfkiemi mieifćámi Hetruryifkiemi y tám w pósrzodku ziemi Stáre Miáfto/ Láźnią Krolewfką *KrowObr* 31.*

Szeregi: »cieplice albo (i) łaźnia« [*szyk 1 : 1*] (2): *Mącz* 23a; ćieplic y łaźien wńzelakich żaden nigdy naród nieużywał/ iedno dla ochędońtwá z wćiechą nieiáka/ á dla porátowánia zdrowia *Oczko* 18v.

»iz(d)ba (gorąca), (albo) łaźnia« [*szyk 2 : 1*] (3): *Mącz* 475c; *SienLek* 136v; Hypocaustum – Izba, łaźnią. *Calep* 495a.

»łaźnia albo káďż« (1): Myć fye też podłuk potrzeby niegdy w łaźni álbo w káďżi *SienLek* 10.

»łaźnia albo wanna« (3): Garnek ma być tak wielki czo fie weń wleie piátha częłć kwarty: ciepło iako może wypić, A ma pić w łaźni albo w wannie ciepło. *FalZioł* V 111v, V 65v; *SienLek* 92v.

a. *Ciepłe źródło lecznicze; therma Mącz (2) : Mącz 454d; Ktoby miał bol łtary w głowie A chciałby ij vleczyć łobie/ Weźmi pod Rynną błotą z łaźnie Tym pomóż czoło SienLek 51v.*

2. *Kąpiel, mycie się; balneum Mymer¹; lavacrum, nymphaeum Mącz, Calep; ablutio, lavatio Cn (58) ; Mymer¹ 36v; Przeto tę przyczinę brzemiennę, miał sie człętey łaźnie warować. Bowiem ona trogim/ obyczaiem gim łzkodzi. FalZioł V 30v, II 21a, V 30v [2 r.], 48v [2 r.], 60v, 65 (15); RejFig Dd8 [3 r.]; RejZwierz 140v; Goski ktv [2 r.], A11, 18v; BielKron 272v, 367 [2 r.]; Mącz 255d; Łaźnia po iedzeniu/ żywot ściśniony/ chowanie mierne/ ani gorąco ani zimno/ pełni fen niezbytnei. SienLek 4v; Nie łpi wiele/ łaźniey niechay Kopru z Szalwiją pożyway. SienLek 43v, 43, 43v, 48; HistRzym 26; BielSpr 2; Po łaźni wodą zimną/ obléwają łye niéktórzy. Oczko [42v]; SkarŻyw 224; Calep 586b, 711a.*

W charakterystycznych połączeniach: łaźnie(j) chronić się, niechać (3), strzec się (2), warować się, (2); po łaźni oblewać się (czym), przesyipać się (3), umywać się (3), włożyć (8); łaźnia częsta (2).

Przysłowia: Nie wypoći tego w łaźni/ Kto łie ná łufzy pobłaźni. RejZwierc 237v.

Gdzie iuz w trącony będąc/ łtráchem opoiony/ Poćilem łie krom łaźniey/ poćił/ ách znędzniony. GosłCast 20.

Zwroty: »w subtylnie udziałanej łaźni się myć« (1): nigdy [małżonka Dominika Księcia weneckiego] łie proftą wodą nie vmywála/ iedno iey mułieli z rofy wodę zbierác/ ktorą łie w subtylnie vdzyáłaney łaźni myła/ rozmaitych zyoł w nię nákladłzy dla rołkołżney woniey. BielKron 178.

»łaźnią nagotować, przyprawić« [szyk zmienny] (2 : 2): tám krolowi [lekarz] przyprawił w izbie łaźnię [...] do ktorey rozmaitych źioł mocnych w kotliki/ drugie w gárnce nákladł BielKron 403, 398v; HistRzym 55; SkarŻyw 553.

»łaźniej używać; łaźnię odprawić« (2; 1): In bonam partem, balneum fieri indulsit medicus, Dopuścił mi łaźniey vżywác lekarz. Mącz 169a; SkarŻyw 100, 140.

Wyrażenie: »łaźnia gorąca« [szyk 3 : 1] (4): Nie łpac po obiedzie/ łtrzedz łie łaźnie gorączyey/ wiathru zimnego. FalZioł V 94v; BielKron 335v; SienLek 39v; SkarŻyw 46.

Przen (7) :

a) *Oczyszczenie duszy, spowiedź (3) : Azałz tego nie baczyłz kto z rołkołżą chodzi/ Iáko go łobie łtroi/ iáko kogo zwodzi. Iż rozum opuściwłzy vda łie w łwą wołą/ Ale wierz mi w tey łaźni prętko tám podgołą. RejWiz 29v; Táme [w duszy] pirwey ochędoż/ tám płócz/ tám wycieray/ A ná każdą godzinkę/ tey łaźniey dozyeray. RejZwierz 142; Tá łaźniá ieft łpowieź/ wktorey łie mamy myć od wielkieu łmrodliwości grzechu. HistRzym 57.*

b) *Gorąco; przy ocenie mocy uczucia (2) : A ia powiadam/ gdzie nas dwoie siędzie/ Tám pewna łaźnia/ mówię łaźnia/ będzie. KochFr 15.*

c) *Życie, świat (1) : Bo wierz mi że w tey łaźniey tám bez ługu myją/ Ale vrzyłz żeć bárwierz przykro kręci łzyią. RejWiz 75.*

d) *Łajanie, ciągi (1) :*

Zwrot: »łaźnią zadawać« (1): ileby [rodzice] ná nye [dzieci] weyrzeli/ tyle chłoft onym y łaźien zádaią y palą. GliczKsiąż G3v.

Synonimy. 2. kąpiel, mycie.